

В. М. Геєць,*доктор економічних наук, професор, академік НАН України,
директор,**Державна установа "Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України",**E-mail: gvm@ief.org.ua**Scopus: 57194145214**Web of Science Researcher DWK-0344-2022**Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=L9yzfgoAAAAJ&hl=uk>**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>*

Тренди структурного розвитку глобальної економічної системи¹

У статті подані результати авторських досліджень трендів і, відповідно, проблем розвитку світової економіки, де наявні ознаки її можливої рецесії та збереження на майбутнє невизначеності, яка породжує, з одного боку, зростаючу потребу в посиленні засобів глобального управління, що може знижувати ступінь невизначеності. З іншого боку, розвивається економічний націоналізм з відповідного характеру національним протекціонізмом урядів, запускаючи в дію регуляторні механізми, які убезпечують від проявів космополітичності глобальних ринків. За цих умов динамічно розвиваються процеси, що характеризуються як торговельна війна з її глобальними ознаками. Торговельні війни гальмують динаміку економічного зростання. Останні 200 років торгівля зростала прискорено порівняно з динамікою світового ВВП, що дозволило економіці долати національні кордони у своєму розвитку. За 200-літню історію гальмування торгівлі щодо ВВП спостерігається вдруге. Уперше це відбувалося наприкінці XIX – на початку XX ст. і супроводжувалося сталим підвищенням тарифних бар'єрів з боку національних урядів. Як і в той час, так і тепер торгівля на глобальному рівні втрачає роль промотора економічної динаміки. На європейському континенті, незважаючи на наявність органів управління ЄС, мають місце прояви економічного націоналізму з порівняно низьким рівнем конкурентоздатності європейської економіки. Для забезпечення економічного зростання і розвитку перед Євросоюзом стоїть завдання провести інституційні реформи, які зміцнять ЄС через консенсус у їхньому здійсненні на основі так званого багатостороннього підходу. Для цього, з одного боку, мають укріпитися інституційні спроможності органів ЄС із підвищенням довіри до них з боку національних держав-членів, а з іншого – розширитися можливості для формування лідера, здатного добиватися інтеграції європейських ринків із розв'язанням на цьому шляху дилеми єдності та реалізації цілей розвитку. Інтегруючою в досягненні такої єдності може бути промислова політика у тих сферах, де ринок, у тому числі європейський, дає збій, реалізуючи при цьому політику відкритих кордонів. Остання своєю чергою сприяє масовій міграції, знижуючи соціальну напруженість, з огляду на те, що нинішні соціальні ліфти працюють незадовільно. Очікувана нова хвиля технологічного підйому посилить витіснення робочої сили, оскільки ефект заміщення одних робочих місць і виникнення нових не відбувається одночасно, а проявляється в часі із запізненням, що посилює мотиви до міграції.

Ключові слова: *світовий порядок, економічне зростання, невизначеність, протекціонізм, нерівність, економічна парадигма, нова реальність, економічний націоналізм, космополітизм ринку, торговельні війни, інституційні спроможності.*

Вступ. Світова економіка в умовах завершення переходу до використання технологій постіндустріального характеру і змісту розвитку зазнає глибоких структурних трансформацій, що супроводжуються зниженням темпів економічного зростання, погли-

бленням нерівності та невизначеністю. Виконане дослідження та його результати, викладені далі у статті, розкривають зміст і характер структурних змін у довгостроковому відношенні та можливі перспективи на майбутнє.

¹ Робота виконана в рамках наукового дослідження "Комплексне наукове дослідження динаміки та структурних змін у світовій економіці" за пріоритетним напрямом наукової та науково-технічної діяльності Державної установи "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України".

© Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© This is an open access article distributed under the terms of CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

I. Світова економіка. Поточний стан світового порядку в економічному відношенні характеризується як такий, де мають місце нестабільність і невизначеність високого ступеня, що є результатом існуючого протистояння в боротьбі за лідерство. У цій боротьбі найвпливовішим країнам, очевидно, не вдається дійти згоди, як слід вирішувати насущні глобальні проблеми – від кліматичної кризи та регулювання економічної конкуренції і міжнародної торгівлі до розв'язання питань, пов'язаних із розвитком штучного інтелекту. Відсутність глобального лідерства і низький рівень міжнародного співробітництва в минулому столітті спричинили затягування Великої депресії [1]. Власне, і в сучасних умовах за аналогією історичного характеру щось подібне має місце. Тож можна дійти висновку: хоча сучасна нестабільність за масштабами ще не досягла умов Великої депресії, але, згідно з результатами досліджень, вже має місце глобальна інфляційна депресія [2], в якій, наприклад, характер тенденцій нинішнього розвитку інфляції у США має ознаки схожості з відповідними процесами у 70-тих роках ХХ ст., коли, як відомо, мали місце стагнація та крах Бреттон-Вудської системи, що супроводжувалися проблемами у продуктивності праці та зниженням темпів економічного зростання.

Нині розвиток ситуації може свідчити про наявність певних ознак рецесії світової економіки. В умовах, які наразі складаються на тлі загострення боротьби за лідерство, про що йшлося вище, це може означати можливість затягування відміченої нинішньої депресії 20-х років ХХІ ст. на середньострокову перспективу, тобто до рівня 30-х років поточного століття. До такого висновку нас приводять і нещодавно оприлюднені спостереження МВФ щодо перспектив світової економіки, які залишаються несприятливими, а тому мають місце ризики погіршення ситуації. Останнє своєю чергою зумовлює збереження невизначеності та, відповідно, посилення протекціонізму, який може призвести до скорочення економічного зростання, оскільки загальна обстановка залишається волатильною [3].

Невизначеність щодо перспектив економічного зростання наразі зумовлюється і тим, що у ХХ ст., з одного боку, відбулося піднесення рівня життя, а з іншого – трансформувалась якість навколишнього середовища з загрозою подальшого поглиблення екстремальної зміни клімату, яка спричиняє потрясіння і часто – критичні. За таких умов зростає потреба в посиленні засобів глобального управління з огляду на крихкість і складність глобального життя [4]. Останнє підтверджується, зокрема, недосяжністю наразі Цілей сталого розвитку ООН. Взявши на себе ініціативу щодо розв'язання проблем глобального управління, ООН у 2024 р. визначила майбутнє всього людства через прийняття Пакту в ім'я майбутнього [5]. У цьому Пакті означені необхідні перетворення в глобальному управлінні, спрямовані на забезпечення розв'язання проблем ХХІ ст. шляхом взяття окремими країнами

відповідних зобов'язань щодо досягнення, насамперед, умов сталого розвитку.

Можливості забезпечення задекларованих змін у глобальному управлінні через вищевказаний Пакт в ім'я майбутнього закладені через зміни характеру діяльності в окреслених напрямках і у підсумку – власне через дії, що мають реалізовуватись урядами кожної із країн-підписантів. Водночас ці країни в силу різного ступеня їхнього розвитку, особливо і насамперед в економічному відношенні, мають відмінні як інтереси, так і можливості, що зумовлюють різноплановість у поведінці і тим самим – зниження передбачуваності та можливостей у досягненні закладених у Пакті цілей. Останні, зокрема, вимірюються індексами невизначеності щодо змісту економічної політики (EPU), а також тими, що ґрунтуються на наборі показників, які характеризують політичні й економічні умови в 71 країні світу (див. доповіді Economist Intelligence Unit), і рядом інших. Отримані результати засвідчили: невизначеність піднялася вище довгострокових рівнів, однак не досягла піків, що спостерігалися під час світової фінансової кризи чи пандемії. Зростання невизначеності наразі не настільки значне, щоб викликати глобальну рецесію [6].

Разом з тим подані нами висновки авторів цитованої роботи не обов'язково відображають політику МВФ. Це є важливим, оскільки останній, як вище було цитовано, вбачає наявність такого ступеня ризикованості (волатильності), який може далі призвести до скорочення економічного зростання, що підтверджується оцінкою перспектив зростання економіки, зокрема у 2026 р. Аналізуючи показники невизначеності та її зростання, автори зазначеної вище роботи вказують, що ситуація 2025 р. вплине на економічне зростання у 2026 р., оскільки невизначеність гальмує зростання через 6–18 місяців, тобто є підстави тоді чекати на зниження динамічних ознак економіки. Отже, логічним є висновок, що в економічній діяльності є виправданим очікування на зниження динаміки економічного зростання, зокрема у 2026–2027 рр. Щодо подальших років, то важливо виокремити тренди прогнозів розвитку ситуації на період до 2030 р. Зокрема, є підстави для прогнозування порівняно песимістичного характеру перебігу подій у середньостроковій перспективі. Підставою для такого висновку є декілька ключових ознак, насамперед підвищення ризикованості в частині нарощування активності в економічній діяльності, а отже, зміни у динаміці економічного зростання, тобто очікування щодо його гальмування.

Наразі світовій економіці поки що не вдається відновити позиції після глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. Прогнози середньострокового зростання продовжують знижуватися. У країнах з розвинутою економікою темпи зростання сповільнюються з початку 2000-х років, а країни з ринками, що формуються, мають аналогічні проблеми після фінансової кризи [7]. Розглядаючи зниження продуктивності, фахівці МВФ пов'язують можливу зміну ситуації зі зміною політи-

ки в частині погіршення перспективи або/та усунення можливості прориву в технологіях і їхнього тиражування в практичній діяльності. На думку авторів зазначеної публікації, ключову роль насамкінець мають відігравати удосконалення технологій та методи управління, що їх забезпечують, широко використовуючи можливості ринку. Разом з тим останні, як було показано вище, нині зазнають невдачі.

У нинішніх умовах за вже існуючих порівняно низьких темпів економічного зростання відбувається боротьба за контроль над глобальною економікою і, відповідно, новими торговельними маршрутами [8]. До того ж у діалозі Дж. Міршаймера і Дж. Сакса (J. Mearsheimer, & J. Sachs) стверджується, що наразі є регіональні лідери, але нема глобального гегемона і що світ не перебуває у стані, коли такий гегемон може з'явитися [9]. Це є серйозним ризиком, оскільки невизначеність за таких умов посилюватиметься і затягуватиметься формування можливостей розширення економічної діяльності в аспекті, що забезпечить стабільний характер економічного зростання з тенденцією до його прискорення.

Наступним, не менш важливим фактором, який зумовлює порівняно песимістичні середньострокові перспективи щодо розширення економічної діяльності, є те, що вільна торгівля в теперішній час зазнала невдачі [10]. У її виокремлених ознаках є декілька прихованих глобальних тенденцій, які необхідно враховувати. На думку М.-У. Палена, це насамперед тенденції, що сьогодні виникли і є проявом економічного націоналізму як відголоску першої епохи глобалізації XIX ст. У його другій половині мало місце протистояння між ідеологією космополітичності ринку на засадах вільної торгівлі та національним протекціонізмом з боку урядів національних держав, що впливають, з одного боку, на успішність розвитку своїх країн, а з іншого – забезпечують для себе успішність у боротьбі з кризовими явищами.

У XIX ст. це були, зокрема, приклади боротьби з проявами депресії 1873–1896 рр., а у XXI ст. – прояви вкорінення націоналізму під час епідемії COVID-19. Ми ще повернемося до проблеми економічного націоналізму і його проявів у сучасності, а на цьому етапі зупинимось далі на ще більш глобальних ознаках причин сучасної невдачі вільної торгівлі, що є виявом ідеологеми космополітичності ринку, заснованого на вільній торгівлі.

Космополітизм ринку в апологетичності його сприйняття є результатом ідеологеми, в якій ринок нагадує природний стан Гоббса, що характеризується абсолютною свободою (дотримання якої веде до хаосу – В. Г.). Це атомізований та анонімний ринок класичної політичної економії, завдяки якому відбувається самоорганізація суб'єктів і який, згідно з твердженнями апологетів ринку, може розв'язувати суперечності, що виникають у процесі життєдіяльності. Однак це недостатньо соціалізована концепція, яка потребує різних форм реальних соціальних відносин між індивідами

в упорядкуванні економічного життя. Анонімний ринок неокласичних моделей практично відсутній в економічному житті, а транзакції усіх видів рясніють соціальними зв'язками [11, с. 494]. Саме тому К. Поланьї (K. Polanyi) у своїй роботі ще в середині XX ст. доводив, що банальних формул лібералізму – загальний мир через світову торгівлю – вже недостатньо. Ні окремі держави, ні міжнародна система не можуть покладатися на автоматичні регулятори [12]. На противагу останнім формується і розвивається інституційне середовище, що забезпечує дію регуляторних механізмів, які убезпечують від проявів космополітичності ринку за рахунок протекціоністської політики урядів національних держав, які підтримують економічну діяльність там, де мають місце провалини чи прогалини ринку.

Протистояння між процесами космополітизації ринку, який долає національні, економічні й навіть політичні кордони, з одного боку, та економічним націоналізмом національних держав і їхніх урядів – з іншого, нині поставило на порядок денний необхідність розв'язання проблеми врегулювання розвитку ситуації у майбутньому, яке з позицій сьогодення (як вказувалося вище) має ознаки нестабільності та невизначеності, формуючи загрози амбіційності в майбутньому зростанні. У вказаному сенсі важливо розглядати можливості економіки XXI ст. крізь призму історичного часу, зокрема XX ст. Так, технологічні інновації та нагромадження капіталу за оцінками, здійсненими МВФ за останні 100 років, зумовили зростання доходу на одну особу населення у 8 разів. На цьому тлі у XXI ст. зростання економіки за сценаріями МВФ може мати два крайні варіанти:

- 1) низькоамбіційний, за досвідом XIX ст.: реальний світовий ВВП зростає майже утричі, а рівень життя – удвічі;
- 2) високоамбіційний, за досвідом XX ст.: реальний світовий ВВП збільшується у 13 разів, рівень життя – у 9 разів [13].

Більшість поглядів на перспективу зумовлюватимуть вибір високоамбіційного варіанта економічного зростання в глобальному вимірі, оскільки у XX ст. не відбулося, зокрема, розв'язання проблем бідності. Понад 160 країн світу так і не змогли подолати свого відставання від розвиненого західного світу, хоча дещо підвищили рівень задоволення потреб населення і певною мірою скоротили бідність. Разом з тим сьогодні тільки за однією з вищевказаних проблем бідності існують загрози для амбіційного зростання через загрозу нерівності, яка посилюється. Поглиблюється дивергенція між країнами в довгостроковому відношенні. У дослідженні, яке розкриває характер і результативність економічного зростання в макроекономічній історії, А. Меддісон (A. Maddison) доходить висновку, що в середині XIX ст. світовий ВВП на одну особу населення у слаборозвинених країнах був усього наполовину менше цього показника на одну особу населення в тодішніх розвинених країнах [14]. За останні сто років відмінність збільшилась, і у XX ст.

ВВП слаборозвинених країн на одну особу населення вже був на рівні однієї сьомої показника для високорозвинених країн, що характеризує глобальний характер нерівності, яка поглиблюється.

Дослідження проблематики нерівності, проведені Дж. Стігліцем, показали, що "... нерівність породжує нестабільність, сама нестабільність породжує ще більшу нерівність, а висока нерівність призводить до меншої ефективності і менш продуктивної економіки" [15, с. 174–175].

Поглиблення нерівності між високорозвиненими і слаборозвиненими країнами, яке відбулось у XX ст., згідно з наведеними вище результатами досліджень А. Меддісона не мало лінійного характеру весь вказаний період. Так, дослідження на цю тему у повоєнний час показало, що упродовж 1946–1980 рр. зростання у бідних країнах було трохи більшим, у багатих 10% – трохи меншим, а у період 1980–2014 рр. першої зазначеної групи зростання становило всього 1%, а у другої (верхніх 10%) – 121%, при цьому доходи 1% найбагатших людей збільшилися понад утричі [16, с. 223].

Поглиблення нерівності останні майже 50 років означає, що "...ми платимо високу ціну за нерівність, яка дедалі більше шкодить нашій планеті, ... (у той час як – В. Г.) вигоди зменшення цієї нерівності, принаймні від теперішнього високого ступеня, набагато перевищують будь-які втрати, які можуть виникнути" [15, с. 174–175].

Дослідження на тему нерівності, яка має не тільки глобальний, а і національний характер, показали, що навіть у високорозвинених країнах тенденція скорочення середнього класу як ключової стабілізуючої сили суспільства в умовах гальмування динаміки економічного зростання загострює суперечності та протистояння, оскільки висока нерівність співвідноситься з низьким зростанням, впливаючи на всі інші пов'язані чинники (це було перевірено завдяки огляду низки країн за тривалий період часу [17]).

Поглиблення дивергентності розвитку економік окремих країн у нинішніх умовах загальної не-

стабільності формує очікування подальшого поглиблення невизначеності глобального характеру на тлі протистояння трансконтиненталізму й економічного націоналізму. Ідеологема нинішнього протистояння вільної торгівлі й економічного націоналізму, що має майже 200-літню історію, є тривожним відлунням першої епохи глобалізації і являє собою ще запутаніший клубок суперечностей [10]. Разом з тим, як зазначає М.-У. Пален, у нинішню епоху, тобто наприкінці XX – на початку XXI ст., лібералізація глобальної торгівлі досягла масштабів, за якими передбачались і кінець епохи національних держав, і навіть загалом кінець історії у контексті всесвітньої перемоги ліберальної демократії, про що писав Ф. Фукуяма (F. Fukuyama) [18]. Останній пізніше уточнив свою позицію тим, що ліберальна демократія, яка розглядається як побічний продукт процесу модернізації [19], не може визначатись як кінцевий пункт людської історії, оскільки процеси модернізації не завершуються. Як доводить Р. Даліо (R. Dalio), ніяка система державного влаштування, ніяка економічна система, ніяка валюта і ніяка імперія не живуть вічно саме завдяки технологічним здобуткам, які, всупереч політичним відмінностям, не мають кордонів для проникнення [20].

Нині домінуюча ідеологема вільної торгівлі вдруге зазнала невдачі [10]. М.-У. Пален доводить: розворот до економічного націоналізму в двохсотлітній історії економічної діяльності свого часу відбувся завдяки тому, що у другій половині XIX ст. та на початку XX ст. його дотримувалися такі країни, як США, Німеччина, Росія, Франція, Японія. Як результат, у так звану першу епоху економічного націоналізму динаміка співвідношень світової торгівлі та світового ВВП стабілізувалася (як свідчать рис. 1, 2 і табл. 1, 2, побудовано автором за даними [21]) і навіть дещо знижувалася (1870–1920 рр.). У період 2010–2025 рр., як видно з наведених даних, вказане співвідношення вдруге продемонструвало тенденцію до стабілізації і можливого формування певного плато (див. рис. 2).

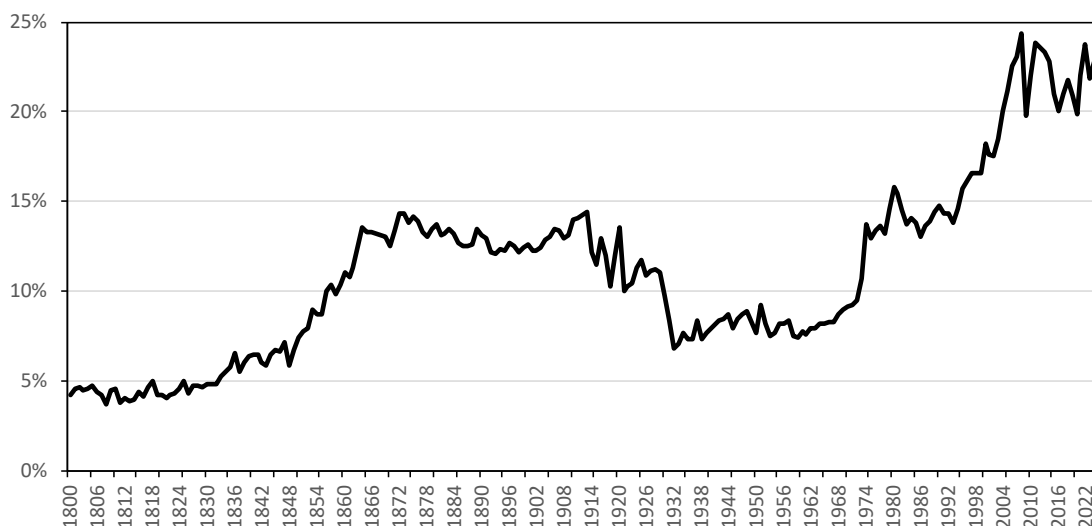

Рис. 1. Співвідношення світового експорту товарів і світового ВВП, 1800–2025 рр.

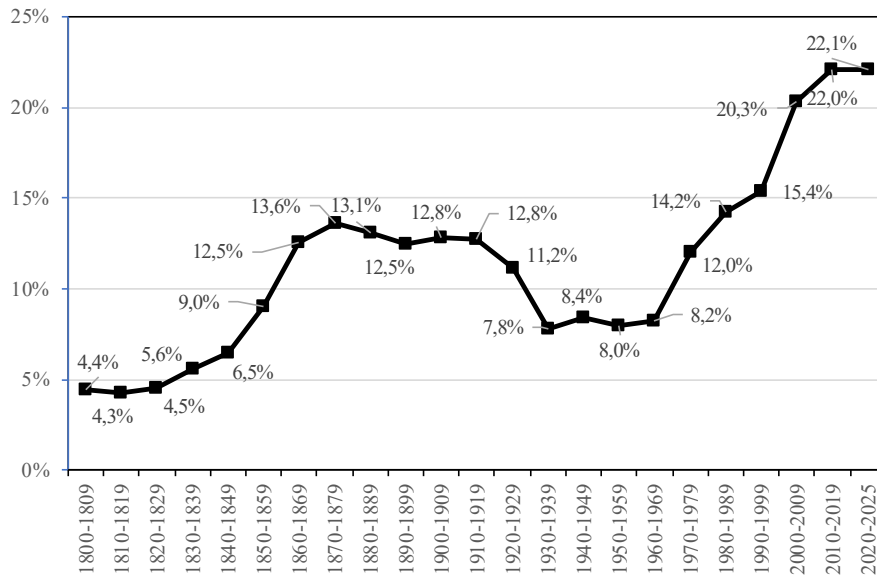

Рис. 2. Співвідношення світового експорту товарів і світового ВВП, 1800–2025 рр., у середньому за 10-річчя

Таблиця 1

Світовий експорт товарів, світовий ВВП та їхнє співвідношення, 1800–1899 рр., у середньому за 10-річчя

Показник \ Рік	Рік									
	1800–1809	1810–1819	1820–1829	1830–1839	1840–1849	1850–1859	1860–1869	1870–1879	1880–1889	1890–1899
Світовий ВВП, млрд дол. США	17,1	19,0	19,4	21,4	23,9	29,6	48,9	52,2	57,1	68,0
Світовий експорт товарів, млрд дол. США	0,75	0,81	0,87	1,19	1,54	2,67	6,13	7,11	7,46	8,49
Світовий експорт товарів, % світового ВВП	4,4	4,3	4,5	5,6	6,5	9,0	12,5	13,6	13,1	12,5

Таблиця 2

Світовий експорт товарів, світовий ВВП та їхнє співвідношення, 1900–2025 рр., у середньому за 10-річчя

Рік Показник	1900–1909	1910–1919	1920–1929	1930–1939	1940–1949	1950–1959	1960–1969	1970–1979	1980–1989	1990–1999	2000–2009	2010–2019	2020–2025
Світовий ВВП, млрд дол. США	96,7	164,6	264,7	269,8	523,7	1083	2201	6554	15 147	28 716	46 871	78 180	101 364
Світовий експорт товарів, млрд дол. США	12,4	21,0	29,6	21,0	44,1	87	181	787	2157	4408	95 049	17 234	22 445
Світовий експорт товарів, % світового ВВП	12,8	12,8	11,2	7,8	8,4	8,0	8,2	12,0	14,2	15,4	20,3	22,0	22,1

Із даних рис. 1, 2 та табл. 1, 2 випливає, що у період 1910–1930 рр. мало місце гальмування тенденцій зростання світового експорту щодо світового ВВП. Відновлення тенденції до пришвидшення нарощування світового експорту щодо ВВП відбулось у період відродження економічної діяльності після Другої світової війни, коли економіка почала зростати за домінуючою ідеологією плану Маршалла. В основі останнього поряд із допомогою з боку США

використовувались інструменти торговельної політики. Характер кривих на рис. 1, 2 та дані табл. 1, 2 свідчать, що в останні періоди (2010–2019 рр. і 2020–2025 рр.) аналізовані тенденції демонстрували поновлення процесів гальмування, як це відбувалось у 1900–1919 рр. А отже, спостерігається певний повтор у динаміці зазначеного співвідношення напередодні та під час Першої світової війни, тобто в період проявів нестабільності глобального характеру.

За цих умов постає така планетарна проблема: як при нинішній багатополарності світу опрацювати механізми узгодження глобальних інтересів, які здатні подолати можливі негативні наслідки проявів економіки націоналізму окремих держав з огляду на те, що у 2018 р., тобто у першій чверті XXI ст., розпочалася масштабна торговельна війна між США і Китаєм, котра особливо загострилась у 2025 р. і супроводжувалася падінням світового товарообігу.

В історичному плані сучасна війна такого характеру є певним повторенням часів так званої першої хвилі прояву економічного націоналізму, коли США розпочали з торговельними партнерами війну, що стартувала, як відомо з історії, у 1890 р.

Нинішня торговельна війна США та Китаю формально є двостороннім конфліктом, однак його наслідки для світової економіки можуть бути більш руйнівними, ніж остання фінансова криза, оскільки в нього поступово втягується все більша кількість країн. Ринки, що розвиваються (до них належить і економіка України – В. Г.), перебувають у зоні високої турбулентності [22]. Виникає закономірне запитання: чим може закінчитися нинішня торговельна війна? На думку А. Саллівана, про це залишається лише тільки здогадуватися. Деякі країни можуть спробувати укласти двосторонні угоди зі США, які приведуть до зниження мита. Але у випадку Китаю швидка або вигідна угода здається малоймовірною й ніхто поки що не демонструє ознак відступу [23].

Торговельні війни, маючи довгострокову історію, в одних випадках вичерпувалися/закінчувалися угодами, як, наприклад, багатостороння угода “Плаза” 1985 р. щодо врегулювання конфлікту США і Японії навколо напівпровідників і промисловості (1980-ті). Разом з тим торговельний дефіцит зазначених країн, який в основному і штовхнув до торговельної війни, залишався високим до початку 1990-х років і скоротився не через торговельну політику, а внаслідок економічної кризи в Японії і десятиліття стагнації [24]. З вищенаведеного випливає, що фініш у торговельних війнах може мати різний характер. Однак основним є те, що торговельні війни чи двостороннього, чи багатостороннього характеру в більшості випадків негативно впливають не тільки на економіку протиборчих країн-учасників, а й на економіку інших країн, які не беруть участь у війні. Отже, торговельні війни переважно мають глобальний і довгостроковий характер, впливаючи на динаміку економічного зростання.

За останні понад 200 років зміни довготривалого характеру в динаміці світової економіки характеризуються, зокрема, тенденціями, коли світова торгівля росте щодо зростання ВВП більш прискорено. Це можна трактувати як прояви результатів промислового розвитку на інноваційній основі в умовах реалізації доктрини вільної торгівлі та просування товарів при ослабленні національних кордонів, що може означати наявність космополітизму ринку. Саме ця

ідеологема долає національні кордони, сприяє налагоджуванню співпраці економічних партнерів із різних країн і народів, що зумовлює розвиток такої економічної діяльності, яку варто розглядати і підтримувати тим самим її успіх усупереч національним економічним інтересам. Водночас в окремі періоди має місце протистояння космополітичності прояву на глобальних ринках з боку національних держав, оскільки останні повинні забезпечувати захист і задоволення своїх економічних інтересів, використовуючи для цього як економічні, так і політичні методи боротьби в умовах, коли проявляється глобальна тенденція зниження темпів економічного зростання через кризові загострення.

Подолання національних кордонів у ринковій економіці в узагальненому сприйнятті можливе як наслідок політики, що вибудовується і реалізується на основі ідеології космополітичного ринку. Ця політика як у своєму зародженні, так і в подальшому формуванні та розвитку є підсумком так званої Великої трансформації К. Поланьї, який своїм історичним дослідженням розкрив політичні й економічні проблеми формування індустріального суспільства. Саме вони зумовили зміну характеру життєдіяльності з контексту, де визначальну роль відігравало соціальне життя, і відповідного характеру поведінки на так звану домінацію економічних мотивів. Як зазначає вчений, так звані економічні мотиви в доринково орієнтованій економічній діяльності породжувалися загальним контекстом соціального життя [12]. У ринково ж орієнтованому господарюванні в результаті політичних і економічних трансформацій, що зумовили витоки нашого часу, останнє (тобто соціальне) отримало зворотний характер. На тлі надзвичайно високого рівня формування та розвитку продуктивних сил в умовах індустріалізації XIX та XX ст., як показали розрахунки А. Медіссона, за 200 років мотивовані на прибуток ринки, незважаючи на безпрецедентне зростання економіки, поглибили нерівність, а отже, не ліквідували бідність. Останнє, як було зазначено вище, наразі не випадково супроводжується звуженням середнього класу як основи суспільної стабільності, що загрожує стабільності соціального середовища. Доцільно зауважити, що у зростанні економіки за останні 200 років безпрецедентність проявляється в тому, що на період з 1870 р. до наших днів припадає 98% економічного зростання, яке відбувалося на планеті протягом нашої ери. Тобто економічне зростання, яким ми його знаємо, – феномен виключно сучасної епохи [25]. Такого масштабу зміни в динаміці зростання економіки у світі за останні два століття є результатом дослідженої К. Поланьї Великої трансформації, витоки якої мають і політичний, і економічний характер, а також, що особливо важливо, соціальний характер, у результаті чого соціальне стало визначатись як результат економічного, на відміну від попереднього стану. Як результат сучасного економічного зростання за наявності глобальних ознак нестабільності та невизначеності

на майбутнє сторіччя виокремлюються дві суперечливі тенденції. Одна з них – це гальмування динаміки економічного зростання і, відповідно, рівня життя, а інша – це можливе подальше прискорення і того, й іншого. При цьому перша тенденція може розгляда-

тись як довгострокова, сформована за 1961–2024 рр., тобто за понад шістдесятирічний період. Вона подається нижче у вигляді графічної інтерпретації темпів зростання світового ВВП (рис. 3, табл. 3, розраховано за даними [26]).

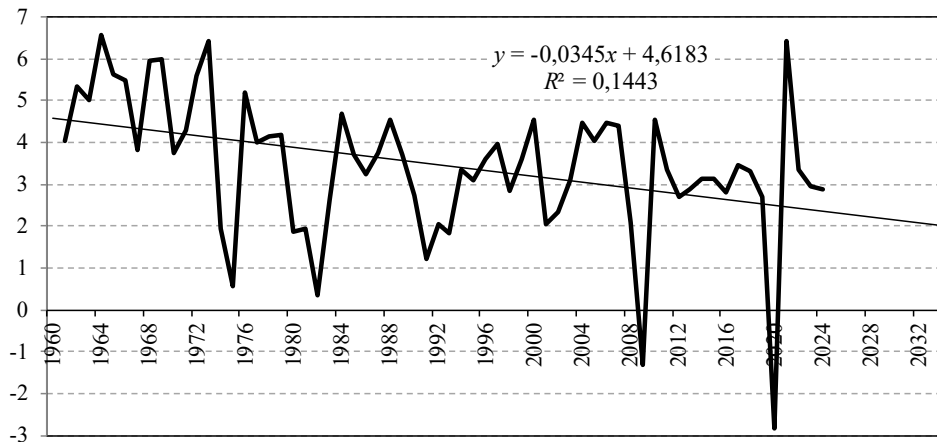

Рис. 3. Темпи приросту світового ВВП, 1960–2024 рр., %

Таблиця 3

Темпи приросту світового ВВП

(%)

Рік	Темп приросту	Рік	Темп приросту	Рік	Темп приросту	Рік	Темп приросту
1961	4,05	1981	1,94	2001	2,04	2020	-2,85
1962	5,33	1982	0,35	2002	2,04	2021	6,42
1963	5,00	1983	2,63	2003	2,04	2022	3,36
1964	6,56	1984	4,68	2004	2,04	2023	2,94
1965	5,63	1985	3,71	2005	2,04	2024	2,86

Вищенаведене є новою реальністю, особливість якої – розв’язання завдань, пов’язаних з необхідністю трансформації існуючої парадигми економічного зростання та розвитку, оскільки сучасна невизначеність і нестабільність в економіці вийшла за рамки обмеженого існування впродовж фаз економічних криз, які мали місце раніше. Останні отримали характер трансцендентального феномену, вийшовши за межі звичних і достатньо вивчених форм та існуючого досвіду подолання кризових явищ. Саме тому нині може вдруге актуалізуватися нова Велика трансформація.

Отже, упродовж останніх двох століть довготривала тенденція домінації космополітизму ринку в глобальному вимірі, незважаючи на феноменальні досягнення в економічному зростанні, призвела до поглиблення нерівності і в глобальному, і в національному масштабах. Глобальний характер подальшого гальмування світової економіки може бути продовженням цієї тенденції, що особливо проявилася вже у XXI ст. унаслідок так званої великої рецесії вказаного періоду. Остання, як зазначено у звіті World Economic Outlook, характеризується посиленням протекціонізму і фрагментації. Ризики реалізації прогнозу щодо гальмування економічного

зростання і так званих несприятливих перспектив зміщено в бік погіршень. Подовження збереження невизначеності та ескалації протекціоністських заходів можуть ще більше загальмувати зростання [3], а тому пошук витоків нової Великої трансформації стає все актуальнішим.

Протекціонізм в економічній політиці, що розглядається як адекватна міра відповіді на обмеженість зростання світової торгівлі, зумовлюється прагненням убезпечитися від нестабільності та невизначеності. Така ситуація вже мала місце в історії розвитку наприкінці XIX – на початку XX ст., коли прискореному зростанню глобальної торгівлі було протиставлено неухильне підвищення тарифних бар’єрів такими імперіями, як США, Німеччина, Росія, Франція, Японія, що набирали сили та дотримувалися протекціоністських курсів. Геополітичні конфлікти і торговельні війни стали все більш звичним явищем, навіть незважаючи на тіснішу інтеграцію ринків [10].

II. Економіка Європейського Союзу. Глобальна інтеграція ринків, попри торговельні війни, що періодично виникають, є не тільки горизонтально організованою, а й розвивається в глибину завдяки регіонально-економічній інтеграції і, відповідно, ре-

гіональним зонам вільної торгівлі. Найбільш успішно організованою серед них є зона ЄС, для якої наразі теж має місце невизначеність певного характеру.

Невизначеність на європейському континенті, незважаючи на наявність ЄС як органу управління, зумовлена, зокрема:

- енергетичним шоком для країн ЄС;
- проявами економічного націоналізму, що стартував як вакцинний націоналізм;
- низьким рівнем конкурентоздатності європейської економіки;
- наймасштабнішою після 1945 року війною в Україні та рядом інших причин.

Отже, за такими та рядом інших ознак, згідно з висновком М. Драгі, якщо нічого не поміняється, то ЄС очікує повільна агонія [27].

На шляху забезпечення економічного зростання й подальшого розвитку перед ЄС і, відповідно, країнами, що входять до його складу, стоїть завдання проведення інституційних реформ, які разом з тим можуть зміцнювати Євросоюз. Однак наразі замість зміцнення міжнародного співробітництва в ЄС має місце відсутність консенсусу в проведенні інституційних реформ у частині необхідності забезпечення діяльності держав на спільне благо, оскільки це дуже дороге глобальне суспільне благо. Воно приносить користь усьому людству, але витрати на нього розподіляються між країнами нерівномірно. Країни розходяться у думках про те, як досягти цілей, стверджуючи, що той чи інший підхід принесе несправедливу вигоду супернику, або звинувачують інші країни в отриманні вигоди за чужий рахунок і в тому, що вони не роблять внески в рішення спільної проблеми [1].

Проблеми ЄС щодо відсутності консенсусу в інституційних реформах стосуються і нашої країни. У разі, якщо в ЄС буде прийнята Україна з порівняно великою кількістю населення і надзвичайно низьким подушовим доходом, має відбуватися надання їй трансфертів з бюджету Євросоюзу, що своєю чергою знижуватиме відповідні трансфери для ряду інших країн. Разом з тим в ЄС існує і альтернативна позиція, що процес указаних змін вже відбувається і за відсутності членства для України, а тому в разі вступу її до ЄС ці зміни будуть незначними порівняно з тими, що вже реалізовані [28]. Отже, указана проблема необхідності інституційних змін, з одного боку, стосується такого суспільного блага для ряду країн-членів, як трансфери з бюджету ЄС, а з іншого – вигоди, яку отримає Україна за рахунок інших країн. Разом з тим вступ України до ЄС розширить масштаби економічної діяльності для всього Євросоюзу, що сприятиме зростанню надходжень, у тому числі й до бюджету ЄС.

Вихід із вищевказаних суперечностей щодо інституційних реформ в ЄС можна пов'язати з одним зі способів, які вже реалізовані в міжнародній практиці. Мова йде про так званий багатосторонній підхід, коли формуються окремі коаліції для спільної дії, що надзвичайно важливо для Європи, оскільки її майбут-

не залежить від укріплення єдності. Але спочатку ЄС має здолати недовіру між своїми державами-членами та недовіру до своїх інститутів [29]. С. Ніксон, оцінюючи стан справ у розв'язанні виокремлених ним завдань щодо пошуку шляхів забезпечення успішного майбутнього для ЄС, за головне вважає відсутність довіри як по горизонталі, тобто у взаємовідносинах між країнами-членами ЄС, так і по вертикалі, тобто відсутність взаємодії, необхідної для успішної співпраці між урядами держав-членів та інститутами ЄС. Останні формують інституційні спроможності притаманної ЄС системи управління для реалізації відповідних функцій – законодавчої, виконавчої, судової влади, а також ряд ключових функцій, виконуваних, зокрема, Європейським центральним банком, Європейською рахунковою палатою, Європейським інвестиційним банком, Європейським соціально-економічним комітетом та рядом інших установ.

Згідно з висновком С. Ніксона, недовіра у горизонтальному і вертикальному сенсах, яка має інституційний характер, є проявом системної кризи, оскільки відображається одночасно в геополітичному, економічному й інституційному розрізах. Вихід із такої кризи, на його думку, вимагає певної зміни образу мислення: для того, щоб Європа була полюсом у новому багатополлярному світі, вона повинна сформувати таку єдність, про яку раніше і не думала [29]. Останнє може свідчити, що досягнення єдності, якої донині не було, – це шлях до можливої федералізації ЄС. Але здійснити це в короткі терміни, на чому, на нашу думку, наголошує С. Ніксон, є малоймовірним. Тому реальніше пробувати далі поглиблювати економічну інтеграцію серед країн ЄС, використовуючи розширені ресурси його спільного ринку, тобто нарощувати можливості для реалізації механізмів, що космополітизуватимуть ринок країн-членів. Цей шлях не передбачає однозначності в підходах урядів національних держав і є одним із можливих сьогодні в умовах торговельних війн і проявів економічного націоналізму, що має глобальний характер. Держави-члени наразі відстоюють національні інтереси через так звану політику прикрашання взаємодії у національних інтересах. Вважаємо, що за таких умов швидше за все варто очікувати на реалізацію ініціатив окремими групами країн щодо формування ними певних коаліцій за їхніми спільними інтересами, які мають або можуть мати місце в майбутньому.

Як приклад такої коаліції розглянемо діяльність Угорщини, яка прагнула створити союз із Чехією та Словенією проти підтримки України у вступі до ЄС. Їхня мета передбачала координацію позицій трьох країн перед засіданням лідерів ЄС в рамках, зокрема, проведення спільних зустрічей перед самітом. І хоча до створення офіційного політичного союзу ще далеко, таке співробітництво може істотно ускладнювати зусилля Євросоюзу з фінансової та військової підтримки України [30]. Такого роду формування коаліції має місце і за іншими питаннями проблемного

характеру. Польща, Угорщина та Словенія ввели односторонню заборону на імпорту українських товарів, що порушує правила єдиного ринку ЄС, згідно з яким забороняються національні торговельні бар'єри. Водночас за іншими повідомленнями Угорщина, Чехія, Словаччина і Польща планують судитися з ЄС щодо зобов'язань з прийому мігрантів у рамках механізму солідарності Міграційного пакту Євросоюзу [31], а Єврокомісія буде судитися з Польщею, Угорщиною та Словаччиною через блокування аграрного імпорту з України.

Узагальнення вищенаведеного розкриває існуючу глибину суперечностей щодо інституційної обумовленості діяльності в ЄС [32]. Щодо необхідних змін у формуванні єдності серед країн-членів ЄС, то поряд із обмеженням у нинішньому часі та просторі можливої федералізації ЄС слід очікувати, як це відбувається у глобальному розрізі, боротьби за лідерство. Таку боротьбу ведуть окремі країни, що претендують на роль гегемона, наявність/відсутність якого в історичному вимірі дозволяє/не дозволяє більш-менш успішно долати кризи, як це було доведено під час Великої депресії у першій половині ХХ ст. За аналогією, у країнах ЄС можна також очікувати на розгортання відповідного характеру боротьби за лідерство.

Прикладом такої поведінки може бути Німеччина, економіка якої повернулася до зростання, а довгострокові інвестиції, орієнтовані на майбутнє, можуть врятувати найбільшу економіку Європи від стагнації [33]. Для цього Німеччина має добиватися розширення інтеграції європейських ринків, тим самим реалізуючи можливості їхньої космополітизації в європейському масштабі, що є зрозумілим і вже було вище нами прокоментовано. Зауважимо, що У. Мальмендір і К. Шаффранка (U. Malmendier & C. Shaffranca) вважають за необхідне, щоб Німеччина і ЄС активно реалізували скоординовані плани, спрямовані на зміцнення економіки як інтегрованого єдиного ринку [33]. У такому сценарії Німеччина, добиваючись зростання своєї економіки, зможе реалізувати роль лідера і тим самим сприяти піднесенню довіри в горизонтальному розрізі між країнами через розширення їхньої взаємодії на шляху досягнення односторонності. Якщо визначиться лідер, то стане можливим активувати взаємодію, яка за змістом дозволить долати економічні виклики, спричинені зниженням динаміки економічного зростання і нездатністю ринку його підтримати на тлі обмеженості зростання продуктивності праці. У протилежному випадку країни масово вдаватимуться до політики протекціонізму і захисту національних ринків.

Про необхідність інтеграції Європи свідчать також існуючі докази на користь тіснішого економічного союзу, що стають усе переконливішими по мірі збільшення числа зовнішніх загроз та скорочення середньострокових перспектив економічного зростання через наміри нарощування витрат

на оборону за збереження рівня державних послуг у системі соціального забезпечення. Як обґрунтовує директор Європейського департаменту МВФ А. Каммер (A. Kammer), можливість розв'язання означеної вище суперечності в ЄС пов'язується з реалізацією політики, що забезпечить економічне зростання завдяки подоланню фрагментованості так званого єдиного ринку, яка притаманна і товарам, і послугам, і ринку капіталів, і ринку праці [34]. На думку фахівця, при цьому невідкладно має бути і промислова політика, спрямована в ті сфери й види діяльності, де ринок не справляється і дає збій, а для цього країни мають домовитися про зміст і характер такої промислової політики.

У підсумку для ЄС узагальнення змісту економічної політики, що забезпечить подолання в середньостроковій перспективі обмеженості економічного зростання і, як результат, його прискорення, рекомендується шляхом органічного поєднання можливості формування єдиного ринку з одночасною домовленістю та єдністю поглядів щодо промислової політики. Отже, загалом щодо економічної діяльності мова йде не тільки про все повнішу інтеграцію ринку, а і про єдність щодо сучасної промислової політики, яка є прерогативою урядів. За таких умов не мають бути винятками й підходи до політики у сфері науково-дослідної і дослідно-конструкторської діяльності, де необхідна не тільки наукова кооперація, а і підготовка кадрів.

Розвиваючись означеним вище шляхом, політика економічного зростання в умовах його обмеженості та дихотомічності орієнтується на глибшу інтеграцію в політичній сфері та рух у напрямі федералізації, завдяки якій формуватиметься система управління, здатна розробити й реалізувати єдину промислову політику в інтересах всього ЄС. В іншому випадку впливатиме мотивація до формування альянсів і навіть, у крайньому випадку, до виходу зі складу ЄС. В обох цих випадках є дві крайності, на які слід очікувати у короткостроковій перспективі: поглиблення невизначеності та загострення між політикою формування єдиного ринку ЄС на засадах феномену ринкового фундаменталізму, з одного боку, й економічним націоналізмом – з іншого. Сказане означає, що нині для розв'язання глибинних суперечностей та виходу на стійкі темпи економічного зростання і підвищення продуктивності праці нам (тобто всім нам у планетарному відношенні!) потрібний новий договір про зростання. При цьому інновації та інтеграція в умовах широкомасштабних геополітичних змін можуть (але не обов'язково – В. Г.) оживити зростання світової економіки, оскільки воно неухильно гальмується і перспективи продовжують погіршуватися [35]. Щодо шляху, на якому ситуація в глобальному масштабі може змінитися на зворотню, то цей шлях, на думку П.-О. Гуріншаса, пролягає через економічну політику, в якій центральну роль відіграють структурні реформи. Разом з тим при реалізації у масовому

масштабі вони потребуватимуть розробки та вжиття компенсаційних заходів для вразливих верств населення, яке за цих умов досить часто втрачає роботу, отже формується безробіття.

Щодо національної економіки, то за компенсаційну політику для підтримки тих, хто змінює роботу або стає безробітним, певною мірою відповідальною є держава. Проте бюджети можуть не справитися з таким обсягом проблем, тому досить часто реалізується національна політика, яка не прискорює, а навпаки, затримує структурні зміни. Тим часом на ринках продовжують функціонувати компанії, що не оновлюють діяльність, оскільки уряди вдаються до протекціонізму щодо них, гальмуючи зростання економіки.

У ході широкомасштабних змін і проведення відповідних структурних реформ уряди багатьох країн будуть мотивувати до масової міграції представників як бідних країн, так і розвинених, оскільки для останніх досить характерним є виведення бізнесів за кордон. Тому за структурними реформами в історичному вимірі слідує міграція, що впродовж сотень років сприяла людському розвитку [36], незважаючи на труднощі, які переживають мігранти.

У сучасних умовах економічне життя, що має ознаки турбулентності, викликає суперечливе ставлення до проблем міграції. Так, Європейський Союз тимчасово звільнив п'ять країн-членів від обов'язку приймати мігрантів. Від так званого пулу солідарності звільнено Польщу, Австрію, Хорватію, Чехію та Естонію. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан обурювався, що до цього списку не увійшла його країна [37].

Разом з тим, як було зазначено вище, міграція не завжди й не у всьому є тим механізмом, реалізація якого відповідає інтересам окремих країн та їхніх об'єднань. Так, перед Першою світовою війною ідеї про те, що відкриті коридори сприяють процвітанню та є способом подолати тяготи, супроводжувалися ростом націоналізму й економічного протекціонізму. У теперішній час чисельність мігрантів в усьому світі зростає, хоча їхня частка залишається, за даними І. Голдіна, умовно постійною [36]. Такі люди готові ризикувати, йти на жертви і завдяки цим якостям відбуваються процеси, що запобігають вимиранню нашого виду. Водночас це дає надію, що в умовах необхідних структурних реформ глобального характеру економічне зростання матиме тенденцію до прискорення і супроводжуватиметься як легальною, так і нелегальною міграцією.

Разом з тим стратегія національної безпеки США за пріоритет стратегічного характеру визначає, що епоха масової міграції має закінчитися, оскільки в багатьох країнах світу вона виснажує внутрішні ресурси, супроводжується підвищенням насильства та інших видів злочинності, ослаблює соціальну єдність, деформує ринки праці й підриває національну безпеку. Із закінченням епохи масової міграції безпека кордонів як основоположний елемент національної безпеки [38] має не просто гарантуватися, а бути та-

кою у світі, де суверенні держави працюють спільно, щоб не дестабілізувати міграційні потоки. Вищевказане у стратегії національної безпеки США є одним із перших положень у визначенні загроз національним інтересам Сполучених Штатів з огляду на те, що природні права громадян США, їхнє благополуччя й інтереси стоять на першому місці.

Масова міграція завдяки своєму характеру справила потужний вплив на людський розвиток як один з означених стратегічних пріоритетів США та спосіб подолання тягот, які виникають у процесі скорочення одних видів діяльності та народження і прискорення інших, які, будучи результатом технологічних змін і структурних реформ, розширюють масштаб таких змін. Закінчення цієї епохи може вступити в суперечність з масштабною технологічною (промисловою) революцією, яка вже відбувається завдяки Індустріям 4.0 та 5.0, і де співпрацюватимуть, як очікується, робот і людина. Три попередні промислові революції, згідно з визначенням К. Полані, були економічним землетрусом, що менш ніж за пів століття перетворив величезні маси жителів англійського села в жалюгідних волоцюг і мігрантів [12]. В умовах означених четвертої і п'ятої промислових революцій із широкомасштабною присутністю штучного інтелекту слід очікувати на масштабне вивільнення людей, котрі вимушено, як і тоді, шукатимуть місця перебування та можливостей підтримки життєдіяльності [12].

Руйнівні масштаби попередніх промислових революцій багато в чому пом'якшувалися масовою міграцією, яка реалізовувалась у межах ідеології вільного руху робочої сили. У разі можливих нинішніх обмежень міграційний рух може якщо не гальмувати процеси нових трансформаційних змін (що є, як правило, наслідком модернізації), то породжувати соціальну напруженість суспільств у країнах, які вдаватимуться до широкомасштабних технологічних змін. Такий шлях, збільшуючи навантаження на державні установи країни, відповідальні за соціальний побут і соціальне існування, також вестиме до кризи узвичаєних у суспільстві цієї країни традицій і суспільних норм, особливо зважаючи на те, що в умовах четвертої та п'ятої промислових революцій очікується втручання штучного інтелекту в життєдіяльність особистості, котра може сприймати / не сприймати його присутність поряд не тільки у фізичному відображенні, коли працює машина-робот. Варто очікувати напруженість у психологічному та психоемоційному плані, оскільки така машина може і буде втручатися в уявний образ людини, сформований попередньо у природному середовищі завдяки єдності природи та суспільства у процесах їх взаємодії.

Штучний інтелект у реальності для багатьох може формувати так званий культурний вакуум, який свого часу утворився навколо тих, хто завдяки процесам модернізації з природного середовища трансформувався в технологічне індустріального характеру. Не тільки соціологія й економіка характеризували і до-

слідили такі процеси трансформації, останні знайшли відображення навіть у літературних творах.

Цифрова трансформація в силу незрозумілих наразі ступеня та результативності взаємодії людини і штучного інтелекту в часі може набути такого ж або навіть ширшого та глибшого масштабу. Тому ми повинні враховувати вже не тільки соціальні наслідки, а і соціетальні ризики, що можуть виникнути перед суспільством у цілому. Тоді для збереження його цілісності необхідна взаємодія таких інститутів як, наприклад, освіта та ринок праці. Вони формують для одних насамперед доступ до цифрової інфраструктури та нетрадиційних сервісів і послуг, а отже, забезпечують зайнятість. Для інших же актуалізується проблема розробки та реалізації амортизаторів, які пом'якшуватимуть таку трансформацію завдяки соціальній мобільності як горизонтального характеру, тобто міграції, так і вертикального, тобто завдяки соціальним ліфтам. Останні ще потрібно сформувати, щоб не мати масу жалюгідних волоцюг, про яких говорив К. Поланьї [12]. Ця страта вже має глобальний вимір і буде збільшуватися в разі подальшого звуження середнього класу, розширення нерівності й можливого поглиблення бідності.

Наразі соціальні ліфти працюють незадовільно й існування ринкових організованих систем поглиблюватиме турбулентність через відсутність ефективної системи управління глобального характеру. За таких умов у підґрунті бажаних процесів конвергенції слід покласти розроблений за базовими принципами 2024 року Міжнародної асоціації соціальної якості підхід соціетального характеру, завдяки якому забезпечуватиметься парадигма, здатна збалансувати людські потреби, інституційну відповідальність та особисте розширення прав і можливостей соціуму. Тим самим нинішня і майбутня модернізація на основі цифрових технологій зможе продовжити процеси, що пов'язані, згідно з А. Інкелесом, з формуванням єдиного світу [39]. А отже, взаємодія в міжособистісному, національному і глобальному вимірах розвиватиметься від турбулентності до ламінарності [40]. При цьому в умовах повномасштабної агресії Україна наразі як зберігає функціональність своїх суспільних інститутів, так і ініціює пошук глибокої реконфігурації стратегій, рамок і позитивних основ їхньої діяльності на шляху, зокрема, входження до ЄС. Відповідно, трансформація суспільної політики на соціетальних засадах є не лише прагматичною відповіддю на наслідки війни, а й глибшим інституційним зрушенням до суспільної злагоди та стабільності.

Висновки. Вищенаведені результати досліджень структурних трансформацій світової економіки в довгостроковому відношенні показали наявність стійких ознак нестабільності та невизначеності на тлі складної динаміки економічного зростання. У результаті, незважаючи на довготривалий економічний підйом, що мав місце в другій половині ХХ століття, в глобальному масштабі поглибилася нерівність між

високо- та слаборозвиненими країнами, масштабною залишається бідність, існує загроза для існування людини, пов'язана зі зміною клімату. У високорозвинених країнах відбувається звуження середнього класу як основи їхньої стабільності й успішного розвитку. Глобальний транснаціоналізм як результат домінування ідеології космополітизму ринку, що розвивався на засадах лібералізму, змінюється економічним націоналізмом, торговельними війнами, розширенням втручання держави в ринки через політику протекціонізму. В глобальному відношенні відсутність ефективної системи управління і загострення боротьби за лідерство серед країн, які на нього претендують, посилюють невизначеність, нестабільність та прискорюють формування умов для поглиблення депресії світової економіки.

Втратила свій універсальний ідеологічний Вашингтонський консенсус як інструмент розширення демократії в країнах Латинської Америки й основоположна складова розробки економічної політики їхнього розвитку. Ця ідеологія була також використана як шокова терапія для країн, які проходили трансформаційні зміни від планово-розподільної до ринково-організованої економічної діяльності. З огляду на відсутність універсального підходу, відбувся перехід до врахування національних особливостей кожної з країн в розробці та реалізації шляхів поглиблення трансформації через узагальнення і використання насамперед власного досвіду успіхів та невдач.

За висновком європейських експертів, на тлі глобальних особливостей у трендах, що відображають структурні зміни у світовій економіці й економічній політиці в Європейському Союзі як одному з найуспішніших об'єднань щодо розвитку економіки після Другої світової війни (з прикладом німецького економічного дива), незважаючи на наявність органів управління, ЄС в цілому загрожує повільною агонією. Уникнення останньої актуалізує пошук та реалізацію шляхів підвищення довіри як між країнами-членами ЄС, так і до органів управління ЄС загалом. Подолання існуючих ознак у цьому сенсі пов'язується в експертному середовищі з формуванням єдності, досягнення якої може в подальшому спричинити перехід на шлях федералізації ЄС, хоча як альтернатива може реалізовуватися і підхід з формуванням країни-лідера.

Перед економікою Європейського Союзу, як і світової економіки в цілому, на шляху уникнення подальшого поглиблення рецесії з відповідними негативними наслідками та виходу на стійке економічне зростання стоїть завдання укріплення глобальної системи й укладення в планетарному масштабі нового договору про зростання, в якому центральну роль мають відіграти структурні реформи. Зміст і характер останніх у сучасних умовах поширення штучного інтелекту та трансформації під його впливом людського капіталу потребують окремого розгляду.

References

1. Quah, D. (September 2025). Multilateralism Can Survive the Loss of Consensus. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2025/09/point-of-view-multilateralism-can-survive-the-loss-of-consensus-danny-quah>
2. St. Onge, P., & Tucker, J. A. (June 25, 2024.). Is the Global Inflationary Depression Already Here? *Brownstone Journal, Economics*. Retrieved from <https://brownstone.org/articles/is-the-global-inflationary-depression-already-here/>
3. Global Economy in Flux, Prospects Remain Dim. (October 2025). World Economic Outlook. *International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2025/10/14/world-economic-outlook-october-2025>
4. Falk, R. World Order. Encyclopedia Princetoniensis. *Princeton University*. Retrieved December 18, 2025 from <https://pesd.princeton.edu/node/696>
5. United Nations. (September 2024). *Pact for the future. Global Digital Compact and Declaration on Future Generations*. Summit of the future outcome documents. Retrieved from https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sof-pact_for_the_future_adopied.pdf
6. Ahir, H., Bloom, N., & Furceri, D. (September 2025). Uncertainty about Uncertainty. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2025/09/uncertainty-about-uncertainty-nicholas-bloom>
7. Li, N., Noureldin, D. (September 2024). Eliminating the Productivity Drag. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2024/09/li-productivity.pdf>
8. Martyniuk, V. (February 02, 2026). Zovnishnya polityka Kytau: yak poiednuiutsia oborona, ekspansiia ta mezha mizh nymy? [China's foreign policy: how defense, expansion, and the border between them combine?]. *Ukrainian Institute for the Future*. Retrieved from <https://uifuture.org/statti/zovnishnya-polityka-kytau/> [in Ukrainian].
9. Mearsheimer, J., & Sachs, J. (September 28, 2024). All-In Summit 2024. Transcript. *Scraps from the Loft*. Retrieved from <https://scrapsfromtheloft.com/opinions/john-mearsheimer-and-jeffrey-sachs-all-in-summit-2024-transcript/>
10. Palen, M.-W. (September 2025). When Free Trade First Faltered. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2025/09/when-free-trade-first-faltered-marc-william-palen>
11. Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 3, 481–510. Retrieved from <https://faculty.washington.edu/matsueda/courses/590/Readings/Granovetter%20Embeddedness%20AJS.pdf>
12. Polanyi, K. (2001). *The great transformation: the political and economic origins of our time*. (2nd Beacon Paperback ed.). Boston: Beacon Press. Retrieved from https://www.inctped.org/spiderweb/pdf_4/Great_Transformation.pdf
13. Georgieva, K. (June 2024). Economic possibilities for Grandchildren. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2024/06/economic-possibilities-for-my-grandchildren-kristalina-georgieva>
14. Maddison, A. (2007). *Contours of the World Economy 1-2030 AD: Essays in Macro-Economic History*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/11295/1/116%20.%20Angus_Maddison.pdf
15. Stiglitz, J. Eu. (2017). *Tsina nerivnosti. Yak teperishnie podilene suspilstvo zahrozhue nashomu maibutnomu* [The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
16. Henderson, R. (2020). *Reimagining Capitalism in a World on Fire*. New York: PublicAffairs.
17. Persson, T., & Tabellini, G. (January 1991). Is Inequality Harmful for Growth? Theory and Evidence. University of California at Berkeley. *Working Paper*, No. 91–155. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/00x7n68q>
18. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press. A Division of Macmillan, Inc. Retrieved from https://ia800603.us.archive.org/27/items/francis-fukuyama-end-of-history-and-the-last-man-1992/Francis_Fukuyama_End_of_History_and_the_Last_Man__1992.pdf
19. Fukuyama, F. (2006). *America at the Crossroads. Democracy, Power and the Neoconservative Legacy*. Yale University Press.
20. Dalio, R. (2021). *Principles for Dealing with the Changing World Order. Why Nations Succeed and Fail*. New York: Avid Reader Press. Simon & Schuster. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/Principles_for_Dealing_with_the_Changing.html?id=AifhDwAAQBAJ&redir_esc=y
21. Nievas, G. & Piketty, T. (May 23, 2025). *Unequal Exchange & North-South Relations: Evidence from Global Trade Flows and the World Balance of Payments, 1800–2025*. World Historical Balance of payments Database (WBOP). Retrieved from <https://wbop.world/Data/NievasPiketty2025WBOPFinalSeries.xlsx>

22. Bondarenko, O., & Spivak, I. (September 19, 2019). Torhovelni viiny SSHA i Kytaiu i naslidky dlia svitovoi ekonomiky [US-China Trade Wars and Consequences for the Global Economy]. *Minfin – Ministry of Finance*. Retrieved from <https://minfin.com.ua/ua/2019/09/19/39087200/> [in Ukrainian].
23. Sullivan, A. (April 09, 2025). What is a trade war and how big is the US-China one? *DW*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/torgovelnja-vijna-ssa-i-kitau-do-cogo-vona-moze-prizvesti/a-72199708/>
24. Gendler, A. (March 5, 2025). *America's Trade Wars: Past and Present*. Voice of America English News. Retrieved from <https://projects.voanews.com/trade-wars/>
25. Halasiuk, V. (June 12, 2020). Zminyty profesiiu krainy. Vidkryta leksiia (Change the profession of the country. Open lecture). [Video]. *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=mhmc0-9tx4s> [in Ukrainian].
26. World Development Indicators. World Bank. *World Bank Group*. Retrieved December 25, 2025 from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
27. Blenkinsop, Ph. (September 9, 2024). Draghi urges EU to catch up rivals or face 'slow agony'. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/markets/europe/draghi-urges-reform-massive-investment-revive-lagging-eu-economy-2024-09-09/>
28. Darvas, Z., Dabrowski, M., Grabbe, H., Moffat, L. L., Sapir, A. & Zachmann, G. (2024, March). Ukraine's path to European Union membership and its long-term implications. *Policy Brief, No. 5*. Bruegel. Retrieved from https://www.bruegel.org/system/files/2024-03/PB%2005%202024_2.pdf
29. Nixon, S. (June, 2025). Europe's Future Hinges on Greater Unity. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2025/06/pov-nixon.pdf>
30. Uhorshchyna prahne stvoryty soiuz iz Chekhiieiu ta Slovachchynoiu proty pidtrymky Ukrainy v YeS – Politico [Hungary aims to form anti-Kiev bloc with Slovakia and the Czech Republic – Politico]. (28.10.2025). *NV.ua*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/world/countries/ugorshchina-stvoryuye-antiukrajinskiy-blok-iz-chehiyeyu-ta-slovachchinoyu-proti-pidtrimki-kiyeva-50555960.html> [in Ukrainian].
31. Pozov chotyrokhs derzhav proty YeS cherez mihratsiinyi pakt: Varshava, Budapesht, Bratislava i Praha hotuiut yurydychnyi vyklyk [Four states sue EU over migration pact: Warsaw, Budapest, Bratislava and Prague prepare legal challenge]. (November 14, 2025). *Inform Arta*. Retrieved from <https://www.inform-arta.com.ua/2025/11/14/eu-migration-pact-lawsuit-complaint-2025/>
32. Naumenko, M. (October 31, 2025). Yevrokomisiia mozhe podaty do sudu na Polshchu, Uhorshchynnu ta Slovachchynnu cherez zaboronu importu ukrainskoho zerna [European Commission may sue Poland, Hungary and Slovakia over ban on Ukrainian grain imports]. *Espresso.TV*. Retrieved from <https://espresso.tv/svit-evrokomisiya-mozhe-podati-do-sudu-na-polshchu-ugorshchinu-ta-slovachchinu-cherez-zaboronu-importu-ukrainskogo-zerna> [in Ukrainian].
33. Malmendier, U., & Shaffranca, C. (June, 2025). Making Germany grow again. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2025/06/making-germany-grow-again-ulrike-malmendier>
34. Kammer, A. (June, 2025). Europes Integration Imperative. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2025/06/kammer.pdf>
35. Gourinchas, P.-O. (June, 2025). We need a new growth compact. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2025/06/point-of-view-we-need-a-new-growth-compact-pierre-olivier-gourinchas>
36. Goldin, I. (June 2025). A moving history. *Finance & Development. International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2025/06/a-moving-history-ian-goldin>
37. Danyshchuk, N. (December 09, 2025). Yevrosoiuz dozvoliv piatom krainam tymchasovo ne pryimaty mihrantiv: Orban oholosyv pochatok povstannia [The European Union allowed five countries to temporarily stop accepting migrants: Orban has declared war]. *OBOZ.UA*. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com/novosti-mir/evrosoyuz-razreshil-pyati-stranam-vremenno-ne-prinimat-migrantov-orban-obyavil-nachalo-vosstaniya.htm> [in Ukrainian].
38. National Security Strategy of the United States of America. (November, 2025). *www.whitehouse.gov*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>
39. Inkeles, A. (1999). *One World emerging? Convergence and Divergence in Industrial Societies*. New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429300677>
40. Heyets, V. M. (2025). *Sotsializatsiia ta sotsialna yakist: vid turbulentnosti do laminarnosti [Socialization and social quality – from turbulence to laminarity]*. Kyiv: Publishing House "Akademperiodyka" <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.535.332> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received on: 12.02.2026

Прорецензована / Reviewed on: 26.03.2026

Підписана до друку / Signed for printing on: 17.04.2026

Оприлюднена / Published on: 28.05.2026

V. M. Heyets,

DSc in Economics, Professor,

Academician the National Academy of Sciences of Ukraine,

Director,

State Organization "Institute for Economics and Forecasting

of the National Academy of Sciences of Ukraine",

E-mail: gvm@ief.org.ua

Scopus: 57194145214

Web of Science Researcher DWK-0344-2022

Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=L9yzfgoAAAAJ&hl=uk>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>

Trends in the Structural Development of the Global Economic System

The article presents the results of the author's research of trends and related problems in the global economy, showing signs of a potential recession and persisting future uncertainties, which cause the increasing demand in enhancing global management tools capable to reduce the uncertainties. On the other hand, there emerges an economic nationalism with the intrinsic protectionism of governments, launching regulatory schemes safeguarding national markets against manifestations of the global- market cosmopolitanism. This context gives rise to the processes referred to a trade war with global traits. It is demonstrated that trade wars hamper the dynamics of economic growth. The latest 200 years saw a higher pace of global trade compared with GDP, enabling the economy to break national borders. A slowdown of trade in comparison with GDP is recorded for the second time over the 200-year history. It first occurred in late 19th – early 20th century and featured tariff barriers stably increased by national governments. Now the global trade, like in the earlier time, is losing the role of an economic driver. At the European continent, signs of economic nationalism amid comparatively low competitiveness of the European economy occur in spite of the administrative bodies operating at EU level. To ensure economic development and growth, EU needs to carry out institutional reforms aiming to consolidate EU through consensus in their implementation based on the multilateral approach. This calls for the enhancement of institutional capacities of EU bodies with the increasing trust in them by member countries, on the one hand, and the expansion of opportunities for the emergence of a leader capable to achieve integration of European markets along with resolving the dilemma of unity and realization of development goals. An integration-driving force in achieving this unity can be the industrial policy in the sectors where the market, including the European one, fails, along with the open-border policy. The latter, pushing up massive migration, helps reduce social tensions, given the inefficiency of the present-day upward social mobility. The expected new wave of technological expansion will have tougher pressures on the workforce, because labor displacement in some sectors and job creation in others has a time-lagged rather than simultaneous effect, which increases stimuli for migration.

Key words: *global order, economic growth, uncertainty, protectionism, inequality, economic paradigm, new reality, economic nationalism, market cosmopolitanism, trade wars, institutional capacities.*

Цитування:

Геєць В. М. Тренди структурного розвитку глобальної економічної системи. *Статистика України*. 2026. № 2. С. 4–17. Doi: 10.31767/su.2(113)2026.02.01

Cite this article:

Heyets, V. M. (2026). Trendy strukturnoho rozvytku hlobalnoi ekonomichnoi systemy [Trends in the Structural Development of the Global Economic System]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 4–17. Doi: 10.31767/su.2(113)2026.02.01 [in Ukrainian].